

11

**Millî
Mücadele Döneminde
Güney Cephesinde
Kadınlar ve Çocuklar**

**Women and Children
on the Southern
Front During
the National Struggle**

Bilgehan Pamuk

Millî Mücadele Döneminde Güney Cephesinde Kadınlar ve Çocuklar

*Bilgehan Pamuk**

Özet

Millî Mücadele Dönemi, esaret altında yaşamayı kabul etmeyen Türk milletinin ülkesini işgal etmek isteyen istilâcılara karşı Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde bir vücut halinde örgütlenerek verdiği inanılmazı gerçekleştirme sürecidir. Kadını, erkeği, yaşlısı, genci ve çocuğu hep birlikte tek bir vücut halinde hareket ederek destansı bir mücadele sergilemişlerdir. Gerek sıcak çatışmaların cereyan ettiği cephe hattında ve gerekse cephe gerisinde çok zor şartlar altında olsa da her zaman olduğu gibi erkeğinin yanında ona destek veren Türk kadınları ve çocukları, destansı mücadelenin başarıya ulaşmasında mihenk taşları olmuşlardır. Millî Mücadele Döneminin daha iyi anlaşılabilmesi noktasında özellikle Türk kadınlarının ve çocuklarının verdikleri emsalsiz katkılar, Güney Cephesi özelinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Güney Cephesi, Kadın, Çocuk, Millî Mücadele Dönemi, Bağımsızlık

* Prof. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, bilgehe[at]yahoo.com, ORCID: 0000-0003-4657-6155

Women and Children on the Southern Front During the National Struggle

Abstract

The National Struggle Period was the Turkish Nation's refusal of living under captivity, and the process of making the incredible as one body which had organized under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk. The woman, man, elder, young and child, all of them as one body displayed an epic struggle. Both at the front lines where the hot conflicts took place and also behind the front, Turkish Women and children supported their men, and they had become the touchstone of success in this epic struggle. In order to better understand the period of the National Struggle, the unprecedented contributions of Turkish women and children have been tried to be revealed with a special focus on the Southern Front.

Keyword

The Southern Front, Woman, Child, National Struggle, Independence

1. Giriş

I. Dünya Savaşı gerek başlangıcı ve gerekse sonucu itibariyle dünyadaki dengeleri temelinden değiştirmiştir. Pek çok imparatorluk gibi süreçten Osmanlı İmparatorluğu da etkilenmiştir. Savaşın sonunda İtilaf devletleri ile Osmanlı Devleti arasında, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın 7. maddesine göre; İtilaf devletleri, güvenliklerini tehlikede gördükleri herhangi bir stratejik bölgeyi işgal edebilme hakkını elde etmişlerdir. Bu maddeye istinaden İngiliz kuvvetleri, bölgede Türk olmayan unsurların yoğun baskı altında olduğu gerekçesiyle ateşkes hattını geçerek 3 Kasım 1918 tarihinde Musul'u ve 9 Kasım'da İskenderun'u işgal etmişlerdi. Fransızlar da 17 Aralık'ta Mersin ve Antep'e, Şubat ve Mart 1919'da ise Maraş ve Urfa'ya asker çıkarmışlardı. İtalyanlar, Antalya'yı üs yaparak Konya istikametinde ilerlemeye başlamışlardı. Belirli bir sistematik içerisinde gerçekleşen bu işgaller, I. Dünya Savaşı esnasında İtilâf devletlerinin kendi aralarındaki gizli antlaşmaların bir anlamda uygulanmasıydı.¹

Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilen Mondros Ateşkes Antlaşması hükümlerine göre; Anadolu, savunmasız bırakılarak işgallere açık hale getirilmiştir. Nitekim mütarekenin imzalanmasından sonraki süreçte, İtilâf Devletleri'nce Anadolu'da muhtelif mahallerde işgaller başlamıştır. Millî Mücadele döneminde esaret altında yaşamayı kabul etmeyen Türk halkı, ülkesini işgal etmek isteyen istilâcılara karşı kadınlı erkekli silâha sarılarak ulusal bir Kurtuluş Savaşı başlatmıştır. Cephede ve cephe gerisinde erkeğinin yanında ona destek veren Türk kadınları ve çocukları bağımsızlık mücadelesinin başarıya ulaşmasında önemli bir paya sahip olmuşlardır.

Milletin kahramanlık ve fedakârlığı, vatan sevgisi ve istiklâl aşkıyla teşkil eden kurtuluş savaşı içinde, oluş şartlarının akla durgunluk veren özelliği, elde edilen neticenin önemi ve değeri bakımından, Millî Mücadele Döneminin ayrı bir yeri vardır. Bu sebeple öncelikli olarak bu dönemin daha iyi anlaşılabilmesi noktasında özellikle güney cephesindeki direnişin başat unsurlarından olan Türk kadını ve çocukları, çalışmanın öncelikli hedefleriydi.

2. Güney Cephesi

Güney cephesi genel olarak İran sınırından Toros geçitlerine kadar ortalama 1 000 kilometre genişliğinde ve 250 kilometre boyunda olan geniş bir bölgeyi ihtiva etmektedir. Fırat nehrinin doğusunda El-Cezire cephesi; batısında Adana cephesi tesis edilmiştir. Ancak millî mücadele kapsamında özellikle güney cephesi denildiğinde daha ziyade; Adana, Antep, Urfa ve Maraş havalisi akla gelmektedir. Bunun sebebi ise El-Cezire cephesinde İngiliz kuvvetleriyle silahlı herhangi bir çarpışmanın meydana gelmemiş

¹ Sıdıka Cebeci, *Üniversiteler İçin Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2007, s.67.

olmasıdır. İngilizler ve Ermenilerle yapılan muharebeler; Adana, Antep, Urfa civarlarında cereyan etmiştir. Başka bir ifade ile güney cephesi günümüzde Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Akdeniz Bölgesinin doğusudur².

I. Dünya Savaşı'nda "Güney Bölgesi" herhangi bir işgale uğramadığı hâlde Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanılarak önce İngiltere ve akabinde Fransa tarafından zapt edilmiştir.³ Müstemlekeci kuvvetler, özellikle Güney Bölgesi'nin sınırlarını Kilikya gibi muğlak bir ibareyle tanımlaya çalışmışlardır. Bununla amaçladıkları işgal alanlarını gerektiğinde kendi emelleri doğrultusunda genişletebilme imkânı sağlayabilmektir.⁴

3 Kasım 1918 tarihinde mütareke hükümlerine aykırı olarak ilk işgal hareketi, İngilizlerce Musul'da gerçekleştirilmiştir. Akabinde 9 Kasım'da İskenderun'u işgal eden İngiliz birlikleri, Antep ve Maraş vilayetlerine doğru yöneltmişlerdir. Hâlbuki İngiltere, I. Dünya Savaşı esnasında Sykes-Picot gizli anlaşması ile Musul, Antep, Maraş ve Urfa'nın Fransızlara bırakılması noktasında anlaşmışlardır. Ne var ki İngiltere, Fransız askerî gücünün yetersizliği ve Hindistan'a kadar uzanan sömürgelerini muhafaza altına almayı hedeflediğinden bölgeyi kendisi işgal etmiştir.⁵ İngiltere'nin bu işgalci tutumunda diğer İtilaf devletlerinin kendi meşguliyetleri İngiltere'ye rahat bir yayılma ortamı sağlamıştır. 22 Kasım'da mütareke hükümlerine aykırı olarak Osmanlı Devleti'ne Pozantı'ya kadar olan toprakların derhal boşaltılması yönünde nota vermişlerdir. Böylelikle Payas-Kilis çizgisinin güneyindeki İtilaf kuvvetlerinin hedefledikleri toprakları işgale başlamışlardır.⁶

15 Eylül 1919 tarihinde İngilizler ile Fransızlar arasında yapılan "Suriye İtirafnamesi" gereğince; İngilizler Güney Cephesi sınırları içerisinde işgal ettikleri mahallerden çekilecek ve yerlerini Fransız kuvvetlerine bırakacaklardı.⁷ Anlaşma hükmünce Fransızlar, 29 Ekim 1919 tarihinde Kilis, 30 Ekim'de Maraş ve Urfa, 5 Kasım'da Antep'in işgal etmişlerdi. Adana vilayetini ise daha önce istila edilmişti.⁸

² Hale Şıvgın, "Güney Cephesinin Değerlendirilmesi", *Millî Mücadele'nin Güney Cepheleri*, (Editörler: Nejla Günay- Fahri Kılıç), Ankara: Cedit Neşriyat, 2021, s.68; Sadık Erdaş, "Nihad (Anılmış) Paşa'nın Elcezire Cephe Komutanlığı ve Yargılanması Meselesi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 28 (2018), s.9-13.

³ Ahmet Hulki Saral, *Türk İstiklal Harbi IV, Güney Cephesi, (15 Mayıs 1919 – 20 Ekim 1921)*, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Harp Dairesi Resmi Yayınları, 1966, s.3.

⁴ Memet Yetişgin, "Osmanlı Çöküş Sürecinde Güney Bölgesi'ne Yönelik Paylaşım Projeleri", *Millî Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu, Gaziantep, 25-27 Aralık 2013*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015, s.721.

⁵ Yetişgin, "Osmanlı Çöküş Sürecinde Güney Bölgesi'ne Yönelik Paylaşım Projeleri", s.722.

⁶ F. Rezzan Ünalp, "Millî Mücadelede Güney Cephesi: Kuvâ-yı Milliye'nin Askeri Yapılanması ve Topçu Binbaşı Kemal (Kozanoğlu Doğan Bey)", *Millî Mücadele'nin Güney Cepheleri*, (Editörler: Nejla Günay-Fahri Kılıç), Ankara: Cedit Neşriyat, 2021, s.125-127; Şıvgın, Güney Cephesinin Değerlendirilmesi, s.71.

⁷ Yalçın Özalp, *Mustafa Kemal ve Millî Mücadelenin İlk Zaferi*, Ankara: Semih Ofset Matbaacılık, 1984, s.40.

⁸ Şıvgın, Güney Cephesinin Değerlendirilmesi, s.75.

Osmanlı Devleti'nin El-Cezire bölgesinde terhis zorunluluğundan dolayı mevcutları hayli azalmış olan düzenli birliği 13. Kolordu'dur. Fırat nehrinin batısından Toros geçitlerine kadar uzanan mıntıkada yani Antep, Maraş, Adana bölgesinde hiçbir ordu birliği mevcut değildir. Askeri birlikler, İtilaf devletlerinin baskısıyla Torosların kuzeyine çekilmişlerdir. Böylece askerî kuvvetten yoksun olan bu bölgede İngilizler ve Fransızlar her fırsattan istifade ederek bölgenin asli unsuru olan Türklere ciddi manada tazyikte bulunmuşlardır. Bölgede Fransızlardan gördükleri yakın ilgi ve alaka yanında düzenli olarak aldıkları yardımlarla silahlı Ermeniler de Türk halkına karşı her türlü zulmü yapmaktan çekinmemişlerdir.⁹

Mevcut gelişmeler karşısında haksızlığa ve saldırılara karşı ülkenin her yerinde tepkiler başlamıştır. Bölge insanı bu atmosferde kendini savunmak zorunda hissetmiştir. Böylelikle millî mukavemet fikri ortaya çıkarak millî kuvvetler vücuda gelmiştir. Sivas Kongresi'nde, bölgede fütursuzca gerçekleştirilen saldırıları engellemek adına Adana bölgesinde bir millî teşkilat (Kuvâ-yı Milliye) tesis edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Heyet-i Temsiliye tarafından bölgeye yakın askerî birliklerce yardım yapılması talimatı verilmiştir¹⁰. Bu noktada belirtilmesi gereken bir husus ise bölgenin gerek İngiliz ve gerekse Fransız işgaline uğramasının en önemli sebebi, jeopolitik ve jeostratejik konumudur.¹¹

Güney cephesinin sistemli ve belli bir disiplin içerisinde örgütlenmesi ise Sivas'ta Heyet-i Temsiliyesi tarafından kongre tüzüğüne ek olmak üzere hazırlanan ve "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Teşkilat Nizamnamesine Lahikadır" başlığını taşıyan gizli belgeye göre gerçekleştirilmiştir.¹² Sakarya Meydan Muharebesinden yaklaşık 37 gün sonra 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa hükümetiyle imzalanan Ankara Antlaşması ile Fransız işgali sona erdiğinden Güney Cephesi kapanmıştır.¹³

2.1. Güney Cephesinde Türk Kadını

Millî Mücadelenin her aşamasında kadınlar yer almışlardır. Gerek cephede ve gerekse cephe gerisinde ülkenin işgalden kurtuluşu için her türlü faaliyetlerde bulunmuşlardır. Cephe gerisinde; işgalleri protesto etmek için mitinglere katılmak, protesto telgrafları çekmek, cephede yaralıların bakımını yapmak, kağnılarla cepheye cephane taşımak, cephane imalathanelerinde çalışmak, askerler için dikimhanelerde giyecek dikmek, ordu için yiyecek, giyecek ve para toplamak, cemiyetler etrafında örgütlenmek gibi faaliyetlerle millî mücadeleye büyük destek vermişlerdir. Cephede ise İngiliz, Fransız ve Yunan işgallerine karşı mücadeleye katılarak silahlı birlikler içerisinde erkeklerle

⁹ Saral, *Türk İstiklal Harbi, IV, Güney Cephesi, (15 Mayıs 1919 – 20 Ekim 1921, s.174.*

¹⁰ Yücel Özkaya, "Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da", *Millî Mücadele Tarihi Makaleler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2002, s.157-158.

¹¹ Şıvgın, *Güney Cephesinin Değerlendirilmesi*, s.70.

¹² Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991, s.104.

¹³ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991, s.52.

birlikte omuz omuza savaşmışlardır. ¹⁴ Türk milleti için bir anlamda ölüm-kalım savaşı olduğunun idrakinde olan Türk kadınları, Millî Mücadele döneminde fiilî olarak cepheye katılmakta tereddüt etmemişlerdir. ¹⁵ Harbin her aşamasında fedakâr Türk kadınları, kocalarının, babalarının hatta oğullarının yanlarında saf tutmuşlardır. ¹⁶ Netice itibariyle Millî Mücadele'de kadınların en etkin olduğu ve en çok kadın kahramanın çıktığı cephe, Güney Cephesi olmuştur. Güney Cephesinde müfreze birlikleri içerisinde yer alarak Antep'te, Maraş'ta, Osmaniye'de, Tarsus'ta ve Adana'da mücadele eden kadınların gösterdikleri kahramanlıklar, ülke genelinde duyulmuştur. Böylelikle Kurtuluş Savaşı'nın simge isimleri olmuşlardır. ¹⁷

2.1.1. Antep

Antep, Mondros Mütarekesi'nin akabinde 17 Aralık 1918 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Coğrafi konumu itibariyle Halep ile Anadolu'nun bağlantısı konumundadır. ¹⁸ Özellikle Suriye istikametinden Anadolu'ya ilerleyen İngiltere'nin Halep'ten sonraki asli hedefleri arasında yer almıştır. Yaşanan diplomatik gelişmeler üzerine Antep'teki İngiliz işgali yaklaşık bir yıl sonra sona ermiştir. 15 Eylül 1919 tarihli Suriye İtilafnamesi'ne göre; Antep, Fransız işgaline terk edilmiştir. İşgalle birlikte Fransız yönetiminin sergilediği düşmanca tutum şehirdeki tansiyonu hayli yükseltmiştir. Ayrıca Ermenilerin asayiş bozmaya yönelik girişimleri, tahammül sınırlarını aşmıştır. Bu esnada Fransızların haksız işgaline karşı ülkenin dört bir tarafından tepkiler verilmiştir. Antep'ilerin daha kararlı ve azimli hareket etmesine imkân sağlamıştır. ¹⁹ Halk, işgaller karşısında tepkisiz kalmayarak direnişe geçmiştir.

Türk kadınları, Güney cephesinin imkansızlıkları içerisinde vatanını savunma azmi ve kararlılığı bir an için terk etmemişlerdir. Özellikle basın ayağında ismi zikredilmesi gerekenlerin başında "Müfide Ferit" yer almaktadır. Eski içişleri bakanlarından Ferit Bey'in eşi olup henüz 28 yaşındaki Müfide Ferit Hanım tarafından 7 Şubat 1921 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayınlanan ve Gaziantep savunmasını en dramatik ve en özlü şekilde anlatan "Gaziantep" başlıklı muazzam makalesinde; "Türkler, hürmetle eğiliniz Antep karşısındasınız! Onu, o aşkı vatan timsalini, kendi ezeli ve fitrî kahramanlığınızı selâmlıyorsunuz!" diye başlamış ve akabinde Antep'in Güney Cephesi açısından ehemmiyetini; "Gaziantep! sen bugün yalnız cenup hudutlarını müdafaa etmiyorsun; cenuptaki hukukumuzu ebedi bir surette tesbit ediyorsun!" diye

¹⁴ Ferhat Uyaniker, Millî Mücadele'de Türk Kadını, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s.55.

¹⁵ Uyaniker, Millî Mücadelede Türk Kadını, s.265.

¹⁶ Kuvâ-yı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü, (Yayına Hazırlayanlar: Mahmut Yüksel Canbaz, İbrahim Kılıç), Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları, 2012, s.208.

¹⁷ Nuray Özdemir, "Millî Mücadelede Güney Cephesinin Kadın Kahramanları", *Millî Mücadele'nin Güney Cephesi*, (Editörler: Nejla Günay- Fahri Kılıç), Ankara: Cedit Neşriyat, 2021, s.427-428.

¹⁸ Bilgehan Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, İstanbul: IQ Kültür Yayınları, 2009, s.55.

¹⁹ Bilgehan Pamuk, "Antep Savunması ve Kuvâ-yı Milliye Mücahidi Boyno Memik'in Faaliyetleri", *Millî Mücadele'nin Güney Cephesi*, (Editörler: Nejla Günay- Fahri Kılıç), Ankara: Cedit Neşriyat, 2021, s.238.

vurguladıktan sonra “Gaziantep! Dünyada bir Türk kaldıkça senin ismin mukaddes tanınacak, dünya durdukça senin gazi kalen, Türklüğün ebedi bir timsali olacaktır” cümleleri ile sonlandırmıştır.²⁰

Antep Savunması komutanlarından Lohanlı Mustafa Nureddin; “Antep kadınları sükûn ve sabır içinde kocalarından, kardeşlerinden belki de daha fazla fedakârlık gösterdiler. Her gün cephelere su ve yemek taşıdılar. Hatta cephede dahi tüfek kullandılar” diyerek Türk kadınının cephede nasıl faal bir şekilde sorumluluk aldığını bizzat şahitlik ederek beyan etmektedir.

Ümitsizliğin baskın geldiği o karanlık günlerde Özdemir Bey tarafından tertip edilen Karatarla mitinginde “harp istiyoruz” diye feryat ederek istiklal ateşini harlayan Antepli kadınlar arasında Musullu mahallesi sakinlerinden Abacı Şakir’in kızı Fatma Hanım vardır. 1879 doğumlu Fatma Hanım, cephede yaralanarak sol kolunu kaybetmiştir. İbnikör mahallesinden Mustafa’nın kızı Emine Hanım, Fransızlarla cephede çarpışarak yaralanmış ve sağ kolu kaybetmiştir. Bir diğer Antep Kuvâ-yı Milliyesi’nde görevli kadın ise Tevbe mahallesi sakinlerinden 1889 doğumlu Ahmed Said’in kızı Hamide’dir. Hamide Hanım, şehirdeki direniş esnasında cephede iken yaralanmıştır. Kuvâ-yı Milliye milislerinden Daracık mahallesinde meskûn Alacacı Hasan Ağa’nın kızı Ayyuş Hanım, cephe çatışmalarında yaralanmış neredeyse yüzünün tamamı tanınamaz hale gelmiştir. Tarla-yı Cedid mahallesinden 1910 doğumlu Hüseyin’in kızı Hatice, cephede yaralanmıştır. Kayseriyye mahallesi sakinlerinden 1892 doğumlu Cuma’nın kızı Fatma, cephe muharebesinde sakat kalanlardandır.²¹

Fitnat Hanım, Antep Harbi’nde her fert üzerine düşen vazifeyi hakkıyla yerine getirmek için oldukça gayret sarf etmiştir. Bu bağlamda birlik, beraberlik ve dayanışma ruhu içerisinde memleketinin selameti noktasında efor sarf edenlerden birisi de Fitnat Hanımdır. Fitnat Hanım’ın babası Şakir Efendi, kocası ise Emin Efendi’dir. Antep Harbi esnasında Said Bey’in evi hem hastane hem muayenehane olarak kullanılmıştır. Lakin gitgide artan yararlılar ve hastalar için yeterli olmamıştır. Bunun üzerine Fransız toplarından kısmen uzak bir mıntıkada yer alan Şih Camisi hastane haline getirilmiştir. Yaralılara ve hastalara ilk müdahale Said Bey’in evinde yapıldıktan sonra Şih Cami’sine tedaviye gönderilmişlerdir. Fitnat Hanım’ın evi, Şih Cami’deki hastaneyle karşı karşıyadır. Fitnat hanım, hastaneye her gün türlü türlü yemekler yapmıştır. Aynı zamanda elinden geldiğince hastalara ve doktorlara yardımcı olmaya çalışmıştır. Daha önemlisi öncelikli olarak kendi evlerinde ve yakın çevresinde ne kadar tülbent, çarşaf, patiska gibi bez varsa onları toplarmıştır. Bu bezleri, 10-15-20 santimetre eninde kesmiş, kaynatmış ve steril hale getirerek hastaneye ulaştırmıştır. Fitnat Hanım, cephe gerisinde destek veren cefakâr Türk kadınlarındanıdır.²²

²⁰ Müfide Ferit, “Gazi Ayntâb”, *Hakimiyet-i Milliye*, 102, 7 Şubat 1337.

²¹ Feyza Şahin Kurnaz, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Harp Malullerinin Sosyo-Ekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2012, s.542-543.

²² Zülâl Göğüş Atay, *Şehirlerin Gelini “Arus-ı Buldan”*, Gaziantep: GNG Matbaacılık, 2016, s.109.

Resim 1: Antep Sokaklarında Kadın ve Çocuk ²³

Yeni Gelin Emine, Mağarabaşı semtinde Bekir Bey mahallesine doğru giden kısa bir geçitte meskûn ailenin yeni gelinidir. O günlerde bir Fransız tankı Mağarabaşında mevzilenmiştir. Fransız tankı buraya kadar geldiyse artık hepimizi yok edecek korkusu saran ahali evlerine kapanmıştır. Emine, artık tahammül edemeyerek öyle bir galeyana gelmiştir ki çarşafını başını örtmüş, kaymasın diye alnından bağlamıştır. Et keserini eline alarak büyük bir hışımla Mağarabaşına doğru yürümüştür. Avazı çıktığı kadar bağıarak “İçinizde hiç erkek yok mu? Düşman geldi ortamıza kondu. Sıçan gibi delikten deliğe girip çıkacağınıza çıkın da şuna bir çare bulun” demiş ve elindeki et satırıyla tankın önüne atılmıştır. Onun bu hamlesi üzerine civardaki ahali de dışarı çıkarak Fransızlara hücum etmişlerdir. Çıkan arbede sonucunda Emine hayatını kaybetse de Fransızlar, Mağarabaşından geri çekilmek zorunda kalmışlardır.

Yirik Fatma, Antep'in henüz tam anlamıyla dört bir taraftan kuşatılmamıştır. Şhreküstü semtinde Fransızların baskın yapacağını duyan Yirik Fatma cenk elbisesi giyerek eline geçirdiği uzun ve büyük bir et satırıyla çetelerin arasına katılmıştır. Çetelerden birisi: “Yorum bakın Fatma bacı da geliy”, demiştir. Diğeri, “Bacı, sen niye geliysin?”. Fatma da “Benim kanım sizinkinden daha mı şirindir? Gadanızı alıyım”, diye karşılık vermiştir. ²⁴

²³ Frank W. Peers, *Fine Arts Library Special Collections 1, (1919-1920)*, s.91.

²⁴ Kerim Fırat, “Gaziantep'in Adsız Kahramanlarından Yirik Fatma”, *Gaziantep Kültür Fikir ve Sanat Dergisi*, 4/48 (1961), s.21,23.

Şehreküstülü Yirik Fatma, çetelerle birlikte Sinan Gediği'ni tutmak için harekete geçmiştir. Rumevlek, İbrahimşehir ve Ani köylerinden gelen çetelerle beraber Sinan Gediği'nde iki gün iki gece beklenildiği halde düşman nakliye kolundan bir iz görülmediğinden Antep'e geri dönülmüştür. Yirik Fatma, geceleri nöbet bekleyen çetelerin yanına giderek: "Siz uyuyun da ben nöbet bekleyeyim", diyerek nöbet tutmuştur. Ona niçin böyle yapıyorsun dedikleri zaman: "Ben gündüz uykumu alırım sizin geceniz yok, gündüzünüz yok. Gâvuru beklemek sevap değil mi?" diye cevap vermiştir.²⁵

2.1.2. Maraş

Maraş, mütareke hükümleri gereği; Osmanlı askerinin şehri terk etmesinin ardından 22 Şubat 1919 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilmiştir. 15 Eylül'de imzalanan Suriye antlaşmasının hükümlerince; 1 Kasım'dan itibaren Maraş, Fransızlar tarafından işgal edilmiştir²⁶. Halk, işgaller karşısında tepkisiz kalmamış ve direniş hareketini başlatmıştır.

Güney Cephesinde Maraş'ın işgalci güçlere karşı direnişi, Türk Millî Mücadele'sinin zaferiyle neticelenmiştir. 12 Şubat 1920 tarihine kadar Maraş kadınlarının birçoğu harp alanına cephane ve su taşırken, bir kısmı ise mevzilerde bilfiil erkeklerle omuz omuz savaşmışlardır. Maraş savunması sırasında kadınların büyük fedakârlıkları dikkat çekmektedir. Evlerinin yıkılarak, yakılarak ve dehlizler yapılarak düşmanla savaşa uygun hale getirilmesine müsaade eden kadınlar, muharip eşlerine, kardeşlerine ve oğullarına daimî surette destek olmuşlardır.²⁷

Bitlis Defterdarı Hakkı Bey'in Eşi Merzuka Hanım, Maraş'ta Fransızlara karşı direnişte öne çıkan isimlerdendir. 2 Şubat 1920 tarihli *İrade-yi Milliye* gazetesinde yer alan habere göre; Maraş'ta şehir merkezinde bulunan Kayabaşı Mahallesi'nde meydana gelen müsademedede Merzuka Hanım evinde kendi imkanları ile açtığı mazgala yanaşarak akşama kadar sarsılmadan harp etmişti. Neticede sekiz düşmanı telef ettikten sonra akşamüzeri erkek elbiseleri giymiş olarak sokaktaki İslam mücahitlerine iltihak etmiştir.²⁸

Senem Ayşe, Maraş savunmasının simge isimlerindendir. Babası Haveydi aşiretinden Yusuf Ağa, annesi ise Senem'dir. Aile Adıyaman'dan göç ederek Maraş'ın Duraklı mahallesine yerleşmiştir. Ayşe, 1879 yılında Duraklı mahallesindeki evlerinde

²⁵ Fevziye Abdullah Tansel, *İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1991, s.50.

²⁶ Necla Günay, "Fransız İşgaline Karşı Maraş Şehir Merkezinde Yürütülen Mücadele ve Maraş'ın Kahramanları", *Millî Mücadele'nin Güney Cephesi*, (Editörler: Necla Günay- Fahri Kılıç), Ankara: Cedit Neşriyat, 2021, s.106,108

²⁷ Adil Uzunoluk Bağdadlılar, *İstiklal Harbinde Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş: Kervan Matbaası, 1974, s.104.

²⁸ Özdemir, "Millî Mücadelede Güney Cephesinin Kadın Kahramanları", s.430.

doğmuştur. Kardeşi Hasan güreşlerde gösterdiği yiğitlikle Senem Hasan diye anılırken kendisi de Senem Ayşe olarak yad edilmiştir. Amcasının oğlu Mehmet Ramo ile evlenmiş ve Ökkeş isminde bir oğlu olmuştur.

Maraş'ın düşman işgaline uğraması ve şehir içi çatışmaların başlaması üzerine aşiretine mensup çetelerle birlikte çatışmalara katılan Mehmet Ramo, harbin beşinci günü şehit olmuştur. Ölüm haberi üzerine Senem Ayşe, eşinin şalvarını ve cepkenini giymiştir. Fişekliğini çıkarıp kuşanmıştır. Silahını omuzlamıştır. Gözlerini havaya dikerek: "Senin ve şehit yoldaşlarının intikamını almadan evime girmek bana haram olsun", diye haykırıp muharip çetelerin arasına katılmıştır. Evinin yakınındaki bir Ermeni evinin cephanelik olarak kullanıldığını fark edince gözünü kırpmadan kendi evini ateşe vererek cephaneliği havaya uçurmuştur. Ermeni ve Fransız askerlerinin mevzilendiği Hemhane Kilisesi'ne de üç arkadaşıyla birlikte baskında bulunmuş ve buradaki silah ve cephaneleri ele geçirmiştir.²⁹

Tayyar Rahmiye, Osmaniye'nin Raziyeler Köyü, Kaypak Bucağındandır. 25 yaşında Kırmızı Müfreze Kuvâ-yı Milliye'ye onbaşı olarak katılmıştır. Milislere yiyecek, giyecek sağlamış cephede erkeklerle omuz omuza savaşmıştır. Güney Cephesi'ndeki 9. Tümen'de gönüllü müfreze komutanı olarak görev almıştır. 1920 yılının şubat ayında Hasanbeyli civarındaki Fransız kuvvetleriyle yapılan savaşa müfrezesiyle katılarak keşif ve kundakçılık yapmıştır.³⁰

1 Temmuz 1920 tarihinde Rahmiye Hanım'ın müfrezesi ileri doğru harekete geçmiştir. Fakat, bu esnada askerlerde bir duraksama meydana gelmiştir. Bunun üzerine, "Ben kadın olduğum halde ayakta duruyorum da siz erkek olduğunuz halde yerlerde sürünmekten utanmıyor musunuz?" diyerek erkekleri galeyana getiren Tayyar Rahmiye, karargâhın alındığını göremeden şehit olmuştur. Bu askerî harekât sonrası; seksen tüfek, iki tane makinalı tüfek ele geçirilmiştir.³¹

2.1.3. Urfa

Kız Fatma, Fatma'nın bir erkek ve iki kız kardeşi vardır. Kız Fatma, hiç evlenmemiştir. 12'ler çetesinin ilk toplantısı amcasının evinde yapılmış ve Urfa'nın durumu kendisini oldukça etkilemiştir. İlk işi kaledeki çetelere su taşımak olmuştur. Kırk metre derinlikten ancak iki kişi su çekebildiği kuyudan tek başına çektiği suyu, çetelere yetiştirmiştir. Kız Fatma, gündüzleri çeteler için kuyudan su temin ederken, geceleri yaptığı ekmekleri de onlara götürmüştür.

²⁹ Rezzan Ünalp, "Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması", *Akademik Bakış*, 11/22 (2018), s.229.

³⁰ Volkan Payaşlı, "Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 61 (2017), s.291-293.

³¹ Cahit Çaka, *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, Ankara: As. Fb. Yayınevi, 1948, s.59-62.

Fettane Behiyesi, Belediye reisi Hacı Mustafa'nın yanına giderek ona "Bak Reis Efendi, bugün Vezir hamamında kadınlar yıkanırken oraya yakın postaneyi bekleyen iki Fransız Askeri hamama girdiler. Kadınlara el atmaya kalktılar. Bizde onları peştamal ve hamam taslarıyla kovaladık. Anlayacağın namusumuz elden gidecek. Bugün hamama giren yarın evimize girmeye kalkışır. Hacı Mustafa, Hacı Mustafa sen bir şey yapamıyorsan al bu başörtümü sen ört, fesini de ver ben takayım" diyecek kadar yürekli bir kadındır. Onun bu cesareti, Urfa'nın ileri gelenlerini bir an önce harekete geçirmiştir.

2.1.4. Adana

21 Aralık 1918 tarihinde Adana'nın Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine ahali direnişe geçerek millî cepheler oluşturmuştur.

Kılavuz Hatice, Adana'nın Külek Nahiyesi'nin Banzınçukur Köyü'ndendir. Hasan Ağa'nın karısı olan Hatice Hanım, Fransızlara karşı vatanını kurtarmak amacıyla Kilikya millî kuvvetlerinden Emin ve Derviş Ağaların müfrezesine gönüllü olarak katılmıştır. Bu müfrezeler; Haçkırı, Kelebek, Belemelik İstasyonlarındaki Fransız kıtalarına baskınlar vererek hayli kayıplar verdirmiş ve Fransızlar kuvvetleri arasında çoğu Ermeni askeri olmak üzere ziyadesiyle esir ile pek çok malzeme ele geçirmişlerdir. Alınan başarılar, Adana millî kuvvetlerinin şöhretini arttırmış, halkın cesaretini kamçulamış ve Pozantı'da karşı hücumu geçirmiştir. Pozantı'yı kuşatan millî kuvvetler, 8 Mayıs 1920 tarihinde üç taraftan taarruza geçmişlerdir. Taarruza bütün kadınlar, çoluk çocuk topyekûn halk katılmıştır.

Fransızlar, sıkışıp vaziyette kalan Pozantı'daki taburunu kurtarmak için çok uğraşmışlardır. Taburun Pozantı çemberinin elverişli bir yerinden sızarak gizli yollardan ve Türklerin takibine uğramadan Mersin bölgesine çekilmesi kararlaştırılmıştır. Adana'da birinci tümen komutanı tarafından Pozantı'daki Fransız karargahına uçaktan atılan bir haber torbasında taburun çıkış yaparak dağ yollarından Mersin'e çekilmesini bildiren bir emir ile kroki gönderilmiştir. Fransız taburu yanına yolları bilen kılavuzlar almışlardır. Bu kılavuzlardan birisi de Hatice Hanımdır. Hatice hanım, Fransızları yanlış yönlendirmelerle çok sarp bir mevkide yer alan Karboğazı'na getirdikten sonra bir şekilde yanlarından ayrılmış ve yakınlardaki Türk birliğine gelerek son gelişmeleri aktarmıştır. Fransızlar, yaklaşık 100 asker ile Karboğaz'ın iki tarafındaki tepeleri işgal etmişlerdir. Hatalı yönlendirme sonrasında pusuya düşürülen Fransız kuvvetleri, tam anlamıyla bozguna uğramışlardır. 27 Mayıs 1920 tarihinde Fransız kumandan ve subayları, esir edilmişlerdir. Bu hadisedeki rolünden dolayı Hatice Hanım, "Kılavuz Hatice" olarak anılmıştır.³²

³² Özdemir, "Millî Mücadelede Güney Cephesinin Kadın Kahramanları", s.432-433.

Ulaş Bey'i Mehmet Efendi'nin Haremi Emine Hanım, Tarsus'da Ulaşbeyli ailesinden Emine Hanım, 22 Temmuz 1920 tarihinde meydana gelen Gudubes Savaşı'nda su ve erzak taşımak suretiyle muharipleri daimî surette teşvik ederek olağanüstü bir çaba göstermiştir. Savaş boyunca ise hiçbir surette cepheden ayrılmamıştır.³³

2.2. Güney Cephesinde Çocuk

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Millî Mücadele süreci içerisinde Anadolu insanı, yediden yetmişe eşsiz bir bağımsızlık mücadelesi ortaya koymuştur. Bu mücadelenin en zorlu geçtiği yerlerden birisi de güney cephesidir. Her ne kadar çocuk da olsalar mukaddesat uğruna neler yapabileceklerinin emsalsiz örneklerine tarih tanıklık etmiştir. Adana'yı Fransızlar işgal ettiklerinde evin balkonundan yoldan geçen müstemleke askerlere karşı beş yaşında dahi olsa kız çocuğunun tükürmesi, babasının para cezasına çarptırılmasına sebep olmuştur³⁴. 14 yaşında Urfalı Bozan adındaki Türk çocuğu, Kuvâ-yı Milliye katılarak bizzat harbe iştirak etmiştir. Çocuklar sadece cephede çarpışmamışlardır. Posta, istihbarat ve diğer lojistik hizmetlerde de bulunmuşlardır. Maraş'ta cephe taşıyan ve posta vazifesi gören çocuklar, aynı zamanda askerin moralinin düzelmesine de yardımcı olmuşlardır³⁵.

Gazi Mehmet ve Şehit İsmail, Antep havalisinden Kebapçı Said Ağa'nın oğlu Mehmet, Şehit Şahin Bey'in oğlu Hayri, Şehit Yolağası'nın oğlu Mehmet Ali, Arzuhalci Ali Efendi'nin oğlu İsmail ismindeki 11-12 yaşlarındaki çocuklar, Arslan Bey'in maiyetindeki Kuvâ-yı Milliye bünyesinde görev almışlardır. Milis kuvvetleri gibi silâh kuşandıkları gibi ekseriyetle istihbarat hizmetinde bulunmuşlardır. 1920 yılının Ağustos ayında Antep'te direnişçiler açısından hayli sıkıntılı olduğu bu zor günlerde Antep Heyet-i Merkeziye, şehrin sıkışık durumunu, Sam köyündeki II. Kolordu Komutanı Miralay Selahaddin Adil Bey'e rapor halinde ulaştırması gerekmişti. Hazırlanan mektubu, şehrin dört bir taraftan çeviren Fransız kuşatmasını aşarak götürebilecek en uygun kişi aranırken, Arzuhalci Ali Efendi'nin oğlu İsmail ile Kebapçı Said Ağa'nın oğlu Mehmet bu zor göreve gönüllü olmuşlardır. Mektup, iki çocuğa teslim edilmişti. İsmail ve Mehmet silâhlarını bırakarak başlarına keçe külâh giymişlerdi. Böylelikle dilenci kılığına bürünen çocuklar, mektubu ulaştırmak üzere yola çıkmışlardır. Ancak kuşatma aşmaya çalışırken Fransız devriye askerlerine yakalanmışlardır. Bu esnada Mehmet, ani bir kararla mektubu üzüm bağındaki bir kütüğün altına saklayarak Fransızların eline geçmesini önlemişti. Fransız askerleri, "casus" olarak kabul gördükleri bu iki çocuğu komutanları Yarbay Abadi'nin huzuruna kadar çıkarmışlardır. Sorgulama esnasında çocukları bir şekilde konuşturmak istemişlerdi. Ancak her iki çocuk; "Bizim anamız babamız öldü. Şehirde yiyeceğimiz yok.

³³ Özdemir, "Millî Mücadelede Güney Cephesinin Kadın Kahramanları", s.434.

³⁴ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım Millî Mücadele-Çukurova'da Fransız İşgali ve Kanlı Savaşlar-Birinci Büyük Millet Meclisi-Yurtta Çeşitli İsyanlar*, İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961, s.132.

³⁵ Özalp, *Mustafa Kemal ve Millî Mücadelenin İlk Zaferi*, s.219.

Dilenmek için çıktık.” cevabından başka bir şey alamayınca, şehre geri dönmeleri şartıyla serbest bırakmışlardı. Akşamüzeri henüz etraf kararmadan yola çıkan çocuklara, siperlerdeki Fransız askerleri tarafından bilinçli olarak ateş açılmıştı. Ateş yağmurundan kaçamayan çocuklardan İsmail dokuz ve Mehmet dört yerinden yaralanmıştı. Sabaha kadar yaralı bir halde kan kaybeden çocuklar, Fransızların yaralılarıyla birlikte hastaneye kaldırılmışlardı. Tedavi sırasında Mehmet’in hastanede bir bacağı kesilerek hayatı kurtarılabilmişti. Ancak İsmail, aldığı yaralardan ötürü vefat etmişti. Bacağı kesilen Mehmet’in hastanedeki tedavi süreci tamamlandıktan sonra Türklere esir düşen iki Senegalli asker karşılığında değiştirilmişti. Gazi Mehmet, şehre dönüşünde yine Arslan Bey’in müfrezesine katılmıştı. Şehrin kurtuluşuna kadar elinde silâhıyla birlikte bihakkın yer almıştı.³⁶

Şerif, Fransızların yoğun bombardıman ateşi sırasında Aydın Baba Cephesi’ndeki telefon direkleri yıkılmış, merkezle bağlantı kesilmiştir. Cephede Fransızlarla çarpışan kuvvetlere öğlen ve akşam yemeklerini götüren çocuklardan biri de Tilki Mehmet’in oğlu Şeriftir. Henüz 11 yaşındadır. Küçük Şerif babasına yemeğini götürdüğünde, onu öfkeyle kendi kendine söylenirken bulmuş: “Hay Allah belanı versin senin düşman!” Şerif, babasına dönerek; “Ne oldu baba”, dedi. “Düşman bombardımanından telefon telleri param parça oldu. Cepheden bir yerle konuşulmuyormuş. Tamir edecekler, te yok...” cevabını alınca Şerif bir an duraklamış, düşünmüş ve sonra “Baba, ben size telefon teli getireyim mi?” “Hadi oradan sen de...” cevabından hoşnut olmayan Şerif, babasına yalvarmıştı: “Bana tel kesecek bir makas verin, size istediğiniz teli getireyim”. Oğlunun teklifi ve cesareti babasını hem memnun etti hem de göğsünü kabartmıştı. Cephe komutanı Ökkeş Bahri Bey’e “Beyim, bizim oğlan “Bana tel kesecek bir şey verin, size tel getireyim” diyor, ne dersin?” Komutan, emri verdi: “Şu çocuğa bir tel keskisi verin!”. Nihayet makas bulunarak Şerif’e getirilmişti. Küçük çocuk, babasına sarılıp öptükten sonra yanlarından ayrılmıştı. Gecenin ilerleyen saatlerinde Şerif, telefon telleri omuzlarına takılı olarak gelmişti. Şerif, boyunu aşan kahramanlığı ve korkusuz yüreğiyle Antep Savunmasının parlak sayfalarına silinmemek üzere ismini yazdırmıştı.³⁷

³⁶ Lohanizâde Mustafa Nureddin, *Hubb-i İstiklalin Abidesi Gazi Ayntab Müdafaası*, İstanbul: Matbaa-i Milli 1340, s.154-159

³⁷ Adil Dai, *Olaylarla Gaziantep Savunması*, Gaziantep: Gaziyurt Matbaası, 1992, s.187-188.

Resim 2: Antep'te Çocuklar ³⁸

Şeker Hadisesi, 1919 yılının kasım ayında Fransızların Antep'i işgalinden birkaç hafta sonra işgal kumandanı Flye Sainte Marie, şehirdeki okulları ziyaret etmek istemiştir. Rüştüye Mektebi idarecilerine; "Kumandan hazretleri, herhangi bir ihtiyacınızın olmadığını gayet iyi biliyor. Okulunuzdan güzel bir intiba ile ayrılması açısından size mükâfat olarak para verildiğini söylüyor" denilmiştir. Bunun üzerine okul idaresi, Fransız yetkililere hitaben; "Güzel intiba ile ayrılması bizim için kâfidir. Paranızı başka ihtiyaçlarınıza sarf ediniz" cevabı vermiştir. Bütün ısrarlara karşılık bu defa okul yönetimine; "Mademki siz parayı almadınız. Yarın kumandan hazretlerince okulunuz çocuklarına dağıtılmak üzere şeker gönderilecektir. Bunu kabulünüzü rica ediyor" teklifi yapılmıştır. Yeni gelen talebe olumlu ya da olumsuz bir cevap verilmemiş hatta ziyaret esnasında Fransız kumandanına okul kapısının önüne kadar eşlik edilmişti. O sırada okul kapısı önünde bekleyen otomobilin etrafında toplanan bir kısım ahali ile beş-on çocuk vardı. Bunu gören kumandan ve beraberindeki heyet, halkta iyi bir intiba bırakmak maksadıyla cebinden çıkardığı bir avuç parayı etrafa saçmaya başlamıştı. Lakin hiçbir çocuk tenezzül edip de paraları almamış hatta bu manzara karşısında kendileri de mahcup bir vaziyette otomobillerine binerek gitmişlerdi.

Ertesi gün, Fransız subayları okula, dört büyük sepet içinde şeker getirmişlerdi. Öğretmen ve öğrenciler daha önceden olduğu gibi bunu da kesinlikle kabul etmemişlerdi. Fransız subayları, şekerleri okul içerisinde dağıtamayınca oldukça rahatsız bir şekilde bütün şekerleri okul kapısına önüne bırakıp gitmişlerdi. Ancak okul idaresi, şekerleri hiçbirine dokunmayarak iade etmişti. Fransızlar bu reddedilmeyi hakaret kabul ederek şekerleri tekrar okula yollamışlardı. Bu defa okul yöneticileri, şekerleri götüren arabacı ile hizmetliye sıkı sıkı tembih ederek "Almazlarsa siz de kapının önüne bırakıp geliniz!"

³⁸ Personnel Records for Tillman C. Trowbridge, American Board Personnel Card and Photo Collection.

talimatını vermişti. Fransız komutan, yaşanan hadiselerle çok bozulmuştu. Şehrin kanaat önderi Cemiyet-i İslâmiye'ye okulun bu tutumunu şikâyet etmişti. Cemiyet, okul yönetimini haklı bulmakla birlikte olayın daha fazla büyümesini engellemek için "Şekeri kabul edip çocuklara dağıtın" talimatını vermişti. Ancak bu defa çocuklar, itiraz ederek: "Biz düşmanın şekerini istemeyiz!" demişlerdi. Kriz daha da büyümeden sınıflarda; "Bu şekerleri size Cemiyet-i İslâmiye hediye ediyor..." şeklinde beyanlar verilmesi üzerine şekerler dağıtabilmişti³⁹. Çocuk kalbi, düşmanın ne parasını ne de şekerini kabul etmemişti.

3. Sonuç

Tarihi süreç içerisinde Türk milleti açısından en buhranlı dönemlerden birisi kuşkusuz Millî Mücadele dönemidir. Esaret altında yaşamayı kabul etmeyen Türkler, ülkesini işgal etmek isteyenlere karşı topyekûn ulusal Kurtuluş Savaşı başlatmıştır. Cephede ve cephe gerisinde erkeğinin yanında ona destek veren Türk kadını, bağımsızlık mücadelesinin başarıya ulaşmasında da önemli bir paya sahip olmuştur. Aynı şekilde kendileri küçük ama yürekleri büyük çocuklarda yaşlarından beklenmeyen bir olgunlukla Millî Mücadele saflarında yer almışlardır.

Güney Cephesi'nde düzenli ordu faaliyette bulunmadığından mücadele müfreze birlikleri tarafından yürütülmüş kadın-erkek, genç-yaşlı tüm bölge halkı direnişin içinde yer almıştır. Kadınlar, fütursuzca gerçekleştirilen işgallere ve hücumlara karşı gerek cephede gerekse ve gerekse cephe gerisinde fedakârca mücadele etmişlerdir. Aynı şekilde çocuklar da kendilerine yüklenen sorumluluğun bilincinde hareket ederek çok kritik noktalarda önemli mesuliyetleri yerine getirmişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde Anadolu'daki kurtuluş mücadelesine Güney Cephesi'ndeki kadınlar da destek vermişlerdir. Tayyar Rahime Hanım, Bitlis Defterdarının eşi Merzuka Hanım, Kılavuz Hatice, Yirik Fatma, Senem Ayşe ve Emine Hanım, öne çıkan isimlerdir. Mustafa Kemal Paşa çeşitli vesilelerle kadınların faaliyetlerine atıfta bulunarak övgüyle bahsetmiş kadınların eline silah olarak çarpışması, erkeklerin direniş içinde yer almalarını özendirici bir unsur olarak da kullanılmıştır.

Anadolu'daki kurtuluş mücadelesine katkı sağlayan unsurlar arasında çocuklar da göz ardı edilmemelidir. Fransız komutanın aradaki husumeti kaldırma noktasında şeker ikramını kabul etmeyecek kadar alicenap tavır sergiledikleri gibi haberci güvercinlerin ulaşamadıkları noktalara giden Fedai Mehmet, Fedai İsmail, Osmaniye'li Niyazi, Sarıcalı İbrahim, Urfalı Bozan, Tarsuslu Mehmet gibi çocuklar, çok kritik görevleri başarıyla neticelendirmişlerdir. Türk çocukları yeri geldiği vakit eline silâh alıp bilfiil cephelerde çarpışmışlar, haber ulaştırmak suretiyle istihbarat bulunmuşlar, cepheye su, ekmek, mermi vs. taşıyarak lojistik hizmetlerde boylarından büyük işleri kusursuzca yerine getirmişlerdir.

³⁹ Dai, *Olaylarla Gaziantep Savunması*, s.194-195.

Kaynaklar / References

- Arıkoğlu, Damar, *Hatıralarım Millî Mücadele-Çukurova'da Fransız İşgali ve Kanlı Savaşlar-Birinci Büyük Millet Meclisi-Yurtta Çeşitli İsyenlar*. İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961.
- Atay, Zülâl Göğüş, *Şehirlerin Gelini "Arus-ı Buldan"*. Gaziantep: GNG Matbaacılık, 2016.
- Bağdadlılar, Adil Uzunoluk, *İstiklal Harbinde Kahramanmaraş*. Kahramanmaraş: Kervan Matbaası, 1974.
- Cebeci, Sıdka, *Üniversiteler İçin Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2007.
- Çaka, Cahit, *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*. Ankara: As. Fb. Yayınevi, 1948.
- Dai, Adil, *Olaylarla Gaziantep Savunması*. Gaziantep: Gaziyurt Matbaası, 1992.
- Erdaş, Sadık, "Nihad (Anılmış) Paşa'nın Elcezire Cephe Komutanlığı ve Yargılanması Meselesi". *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 28, (2018): 3-36.
- Fırat, Kerim, "Gaziantepin Adsız Kahramanlarından Yirik Fatma". *Gaziantep Kültür Fikir ve Sanat Dergisi*, 4/48, (1961): 21-23.
- Günay, Necla, "Fransız İşgaline Karşı Maraş Şehir Merkezinde Yürütülen Mücadele ve Maraş'ın Kahramanları". *Millî Mücadele'nin Güney Cepheleeri*, (Editörler: Nejla Günay-Fahri Kılıç), Ankara: Cedit Neşriyat, (2021): 106-123.
- Kurnaz, Feyza Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Harp Malullerinin Sosyo-Ekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2012.
- Kuvâ-yı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü, (Yayına Hazırlayanlar: Mahmut Yüksel Canbaz-İbrahim Kılıç). Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Lohanizâde Mustafa Nureddin, *Hubb-i İstiklalın Abidesi Gazi Ayıntab Müdafaası*. İstanbul: Matbaa-i Millî, 1340.
- Müfide Ferit, "Gazi Ayntâb", *Hakimiyet-i Milliye*, 102, 7 Şubat 1337.
- Özalp, Yalçın, *Mustafa Kemal ve Millî Mücadelenin İlk Zaferi*. Ankara: Semih Ofset Matbaacılık, 1984.
- Özdemir, Nuray, "Millî Mücadelede Güney Cephesinin Kadın Kahramanları", *Millî Mücadele'nin Güney Cepheleeri*. (Editörler: Nejla Günay- Fahri Kılıç), Ankara: Cedit Neşriyat, (2021): 427-435.
- Özkaya, Yücel, "Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da". *Millî Mücadele Tarihi Makaleler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., (2002): 137-169.
- Pamuk, Bilgehan, *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*. İstanbul: IQ Kültür Yayınları, 2009.
- _____, "Antep Savunması ve Kuvâ-yı Milliye Mücahidi Boyno Memik'in Faaliyetleri". *Millî Mücadele'nin Güney Cepheleeri*, (2021): 234-252.

- Payaslı, Volkan, "Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme". Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 61, (2017): 269-308.
- Saral, Ahmet Hulki, *Türk İstiklal Harbi, IV, Güney Cephesi, (15 Mayıs 1919 – 20 Ekim 1921)*. Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Harp Dairesi Resmi Yayınları, 1966.
- Şıvgın, Hale, "Güney Cephesinin Değerlendirilmesi". *Millî Mücadele'nin Güney Cephesi*, (Editörler: Nejla Günay- Fahri Kılıç), Ankara: Cedit Neşriyat, (2021): 68-88.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1991.
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar II*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1991.
- _____, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1991.
- Uyanıker, Ferhat, *Millî Mücadele'de Türk Kadını*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Ünalp, F. Rezzan, "Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf devletlerince İşgali ve Maraş Savunması". *Akademik Bakış*, 11/22, (2018): 205-235.
- _____, "Millî Mücadelede Güney Cephesi: Kuvâ-yı Milliye'nin Askeri Yapılanması ve Topçu Binbaşı Kemal (Kozanoğlu Doğan Bey)". *Millî Mücadele'nin Güney Cephesi*, (Editörler: Nejla Günay- Fahri Kılıç), Ankara: Cedit Neşriyat, (2021): 124-137.
- Yetişgin, Memet, "Osmanlı Çöküş Sürecinde Güney Bölgesi'ne Yönelik Paylaşım Projeleri". *Millî Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu, Gaziantep, 25-27 Aralık 2013*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, (2015): 715-743.

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Bilgehan PAMUK | Kilis 7 Aralık Üniversitesi |
bilgehe[at]yahoo.com | ORCID: 0000-0003-4657-6155**

Gaziantep'te doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Gaziantep'te, yükseköğrenimini ise 1996 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı. 1998 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Ana Bilim Dalı'na Araştırma görevlisi atandı. Aynı yıl yüksek lisans eğitimini, 2002 yılında ise doktora eğitimini bitirdi. 2003 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne Yardımcı Doçent olarak atandı. 2007 yılında Yeniçağ ve Yakınçağ Anabilim Dalı'nda doçent unvanını aldı. 2009 yılında Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne tayin oldu. 2012 yılında Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalına Profesör olarak atandı. 2019 yılında Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalına Profesör olarak tayin oldu. Halen, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi olarak çalışan yazar, aynı zamanda bölüm başkanlığı görevini yürütmektedir. Bilgehan Pamuk; bölüm başkanlığı, fakülte ve enstitü yönetim kurulu üyelikleri, komisyon başkanlığı ve üyeliklerinin yanı sıra ulusal ve uluslararası sempozyum ve kongrelerde düzenleme, bilim ve danışma kurullarında yer almıştır. Toplumsal gelişmenin önemli unsurları arasında sayılan birçok sivil toplum kuruluşunun da yönetim kurullarında sorumluluk almıştır. Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi ve Şehir Tarihi ile ilgili ulusal ve uluslararası çalışmaları mevcuttur. Alanı ile ilgili ulusal ve uluslararası kuruluşların üyesi olan ve çeşitli projelerde görev alan Bilgehan Pamuk, evli ve iki çocuk babasıdır.

**Prof. Dr. Bilgehan PAMUK | Kilis 7 Aralık University |
bilgehe[at]yahoo.com | ORCID: 0000-0003-4657-6155**

He was born in Gaziantep. He completed his primary and secondary education in Gaziantep and his higher education in 1996 at Atatürk University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History. He was appointed as a research assistant to the same faculty's department of New Age History Discipline. He completed his master's education in 1998 and his PhD education in 2002. In 2003, he was appointed as Assistant Professor at Atatürk University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History. In 2007, he received the title of Associate Professor in the Department of New Age and Modern Age History. In 2009, he was appointed to Gaziantep University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History. In 2012, he was appointed as a professor at Gaziantep University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Department of New Age History. In 2019, he was appointed as a professor at Kilis 7 Aralık University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Department of New Age History. Currently, the author works as a faculty member at the Department of History of the Faculty of Humanities and Social Sciences at Kilis 7 Aralık University, also serves as the head of the department. In addition to being the head of the department, a member of the board of directors of the faculty and the institute, the chairman of the commission and membership, Bilgehan Pamuk also took part in the organizing, scientific and advisory boards of national and international symposiums and congresses. He also took responsibility in the boards of directors of many non-governmental organizations, which are considered among the important elements of social development. He has national and international studies on the Social and Economic History of the Ottoman Empire and the Urban History. Bilgehan Pamuk, who is a member of national and international organizations related to his field and has been involved in various projects, is married and has two children.